

341 CHRISTOPHER GAD

Ph.d., lektor, IT-Universitetet i København

BRIT ROSS WINTHEREIK

Ph.d., lektor, IT-Universitetet i København

INFRAKRITIK OG PROXIMERING

Om at finde den rette afstand

Historisk set har den type kritik, som stiller spørgsmål ved "ideologiske antagelser, politiske selvfølgeligheder og kulturelle normer" (Jøhncke 35), været mest prægnant i human- og samfundsvidenskaberne. Kritisk sociologisk teori efter Bourdieu udgør f.eks. en 'radikal' "teoretisk position hvor samfundsforskeren tiltænkes evnen til kritisk at afsløre de dominans- og magtrelationer, der skjuler sig bag almindelige menneskers vrangforestillinger" (Blok 529). I denne optik udøves kritik med henblik på at afsløre og udfordre fundamentale antagelser, ideologier, strukturer, kulturelle selvfølgeligheder og normer – eller andet, der anses for at udgøre samfundsmæssige grundvilkår (Knudsen 41). Den primære samfunds- og humanvidenskabelige forskningsopgave er i dette lys at udvikle teori og begreber, som beriger forståelsen af den praktiske verden, og kan gøre det tydeligt, når visse forhold må ændres. Den praktiske verden er i denne forståelse befolket af praktikere, men idet disse tænkes at forholde sig til verden, som den umiddelbart fremstår, bliver det forskningens pligt at afsløre og angribe vilkårene for dens beskaffenhed.

Science and Technology Studies (STS) er et tværfagligt forskningsfelt, som undersøger teknologiens og videnskabens rolle i samfundet – i hovedreglen gennem empiriske studier. Et markant fokusområde indenfor

STS har været forholdet mellem videnskabelig og teknologisk ekspertise og almindelige menneskers viden. STS opfatter dette forhold helt anderledes end et traditionelt radikalt kritisk blik. F.eks. har STS-forskning med fokus på borgerinddragelse afvist ideen om, at man bør være ekspert for at kunne udtale sig om videnskabens og teknologiens rolle i samfundet (Wynne). Denne position er blevet fremført af folk inden for subfeltet *Public Understanding of Science*, der argumenterer for, at kritik således også kan være praktiske eksperimenter med rammerne inden for hvilke relationer mellem lægfolk, eksperter og politikere finder sted. Denne form for kritisk forskning udføres ofte som praktisk-teoretiske eksperimenter, hvor relationer og grænseflader sættes til forhandling. Megen STS-forskning bygger således på den erfaring, at praktikeres og forskeres måder at begrebsliggøre og teoretisere verden på ikke kan klassificeres som væsensforskellige, selvom de selvfølgelig ofte har forskelligt udtryk og indhold. Nogle gange virker disse måder helt forskellige og adskilte, men de kan også overlape eller relatere sig til hinanden på overraskende måder. Dette kan også gøre sig gældende i analyser på tværs af forskellige empiriske felter. 'Lateral analyse' er én aktuell betegnelse for eksplicit at sætte sådanne overlap i fokus (Gad og Jensen). En lateral analyse udføres dermed ikke for at erstatte teori med praksis, og praksis anskues ikke som mere autentisk end teori, men udføres for at udforske en antagelse om, at forholdet mellem teori og praksis er ustabil og ikke-hierarkisk.

I denne artikel diskuterer vi begrebet 'infrakritik'. Begrebet åbner for empirisk beskrivelse og sammenligning af eksempler, og samtidig illustrerer det forholdet mellem teori og praksis på en bestemt måde, uden at det dermed definerer, hvordan dette forhold altid måtte være. Vores indledende fremstilling af begrebets genealogi skal derfor forstås som en mulig historie og ikke som en teoretisk ramme, som vi herefter applicerer på empiri. Som det vil fremgå, understreger vi fællestræk og forskelle på tværs af empiriske eksempler på kritik. Vi retter altså analytisk opmærksomhed mod de former for kritik, der artikuleres af aktører i de forskningsfelter, der undersøges. Denne sammenstilling (*juxtaposition*) udmønter sig i en ikke-radikal infrakritisk analyse, som tilbyder mulighed for at undersøge situationer, hvor antagelser, normer eller værdier etc. er i opbrud eller endnu ikke er stabiliseret (Bowker, Timmermans, Clarke og Balka 94).

KRITIK SOM ET SPØRGSMÅL OM DEN RETTE AFSTAND

Selv uden for Science and Technology Studies har de fleste i dag hørt om Bruno Latour og aktør-netværksteorien, også kaldet *the sociology of associations*, som snarere end en teori, må betragtes som en metode, der opfordrer forskeren til at opspore relationer og effekterne af dem (*reassembling*).

Vi er inspireret af aktør-netværksteori, men i denne sammenhæng bringer vi først og fremmest Latour på banen, fordi han sammen med en anden af STS-feltets mest fremtrædende forskere, Donna Haraway, har diskuteret, hvilken rolle kritisk forskning kan siges at spille i samtiden. Begge vil blankt afvise ideen om, at forskningen genererer en privilegeret indsigt, som praktikerne ikke har adgang til (og omvendt). Haraway problematiserer ideen om, at forskeren kan se verden klart og tydeligt, når blot de rette teorier og metoder benyttes. Hun karakteriserer vores forhold til verden med begrebet *diffraction*, som betegner lys, der brydes, når det skinner gennem en prisme, eller som vi kender det fra synet af lys, der rammer en CD. Hendes pointe er, at verden (og vores forståelse deraf) er karakteriseret af mangfoldighed og af løbende forskydninger og opbrud. I den situation kan kritisk forskning ikke handle om at frembringe præcise beskrivelser og analyser efterfulgt af normative anvisninger for, hvad der er det rette at gøre i en given situation. Men forskningen er stadig medansvarligt for vidensproduktion. Således må forskeren kaste sig ind i kampen for at tydeliggøre og skabe relativt "mere bebolige verdener" fx ved at bekæmpe unødvendig ulighed og diskrimination.

Det er nødvendigt, at vi skaber forandring i de materielle-semiotiske apparater, der omgiver os, at lade teknovidenskabens stråler brydes anderledes, så vi opnår andre og mere lovende interferensmønstre i vores liv og på vores kroppe" (Haraway 16, vores oversættelse).

Latour problematiserer på lignende vis frugtbarheden af at etablere et generaliseret teoretisk fundament for kritisk samfundsanalyse. Latour er mest skeptisk over for figurer i sociologien som Pierre Bourdieu og Emile Durkheim og deres syn på samfundet som en sammenhængende struktur, som individer mere eller mindre ubevidst formes og styres af. Durkheim og Bourdieu eksemplificer ideen om den kritiske samfundsvidenskab, der står udenfor og forholder sig vurderende til det, der foregår i praksis. Latour argumenterer i

stedet for, at samfundet konstant er til forhandling blandt mange forskellige aktører – menneskelige og materielle. Særlig interessant er i hans optik måderne, hvorpå samfundets beskaffenhed forhandles blandt videnskabsfolk og ingeniører (*Reassembling* 32f, 57, *et passim*). Disse aktører er aldrig bare 'informanter', men udfolder ganske som kritiske akademikere forskellige versioner af virkeligheden. Ingen af disse versioner står dermed uden for eller over hinanden, men er principielt sideordnede, omend nogen selvfølgelig i bestemte situationer kan dominere over andre. Som bolværk mod at tage generelle 'virtuelle konstruktioner' af samfundet for pålydende, plæderer Latour for at gentænke forholdet mellem forsker og forskningsgenstand.

I en af sine senere tekster, som i dag er en meget udbredt reference i STS, adresserer Latour spørgsmålet om kritik. I en selvransagende modus spørger Latour, hvem der er den nye tids kritikere, når offentligheden efterhånden har lige så meget legitimitet til at bedrive kritik som forskerne. Hvordan kan vi som forskere positionere os på ny i denne situation? Latour foreslår, at forskere en gang for alle skal acceptere opbruddet i arbejdsdelingen mellem teoretikere og praktikere ("Why has Critique?" 225). Andetsteds påpeger han, at mens sociologien længe var optaget af at identificere kendsgerninger om verden og lade dem være et fundament for samfundskritik, så er den nye tids kritik blevet et spørgsmål om, hvordan forskere 'komponerer' situationer sammen med andre bekymrede aktører. Forskernes opgave er således at identificere situationer, hvor der er ting på spil og deltage i at skabe opbakning til væsentlige anliggender i samtiden, f.eks. klimasagen (Latour, "An Attempt" 489).

I et fiktivt interview med Haraway argumenterer Latour for at se kritik som et resultat af *critical proximity* snarere end som et resultat af distance ("Critical Distance?"). Latour slår her på den dobbelte betydning af 'kritisk': Om noget er kritik, er et spørgsmål om, hvorvidt relationen mellem den, der kritiserer, og det, der kritiseres, er *afgørende*. Ideen her udtrykkes ikke tydeligt med en oversættelse af *critical proximity* til kritisk nærhed, idet nærhed på dansk konnoterer geografisk nærhed eller en intim relation.

Med begrebet forsøger Latour at undgå den normative vurdering, der ligger i begrebet om afstand. Vi kan med andre ord ikke på forhånd afgøre, om kritikeren er for tæt på eller for langt væk, da relationen mellem forskeren og forskningsgenstanden, eller mellem kritikeren og det, der kritiseres,

ikke er kendetegnet ved større eller mindre grad af følelsesmæssig nærhed/distance, involvering, objektivitet eller intimitet. I stedet henviser *critical proximity* til en forskningspraksis, der gør, at *interessante former for friktion* kan opstå. Det kræver et opgør med to forhåbninger. Dels forhåbningen om at kunne udvikle et totalt overblik ved hjælp af generel distanceret teori, og dels forhåbningen om at kunne skabe total indsigt i et fænomen ved hjælp af engagerende metoder (Gad 76). Hvornår den rette afstand er til stede, er et empirisk spørgsmål (Winthereik og Jensen).

Herunder følger en analyse af materiale, vi har genereret gennem feltarbejde i henholdsvis 2007 og 2008 i fiskeriinspektionen i Danmark, samt i 2014 på Nordisk Folkecenter for Vedvarende Energi (herefter Folkecentret). Materialet er skabt som led i forskning i teknologi og overvågning (Gad) og innovation i vedvarende energi i Danmark (Winthereik). Metoden, vi har benyttet, er etnografi forstået som deltagerobservation, interviews og dokumentstudier. Nedenfor beskriver vi eksemplerne fra etnografien hver for sig, hvorefter vi analyserer dem gennem sammenstilling og sammenligning. Et fællestræk ved de to sæt empiri er det forhold, at aktørerne på tidspunkterne for undersøgelserne står i et ambivalent forhold til staten. Begge organisationer har med jævne mellemrum været udsat for statslige indgreb og (forsøg på) nedskæringer. For fiskeriinspektionens vedkommende har det medført markante ændringer i forholdet mellem fiskeriministeriet og deres 'kunder', fiskerne, mens statslig intervention for Folkecentret har medført en vedvarende refleksion over organisationens relation til statslige aktører. Analysens mål er at fremskrive den kritik, som disse interventioner gav anledning til hos de involverede parter. Begrebsmæssigt eksemplificeres infrakritik som en opmuntring til forskeren om at tænke gennem andres måder at positionere sig og bedrive kritik på.

KRITIK PÅ FISKERIINSPEKTIONSSKIBET 'VESTKYSTEN'

Efter Danmark indtrådte ind i EU (dengang EF) i 1972 indførtes en stadig mere restriktiv regulering af fiskeriområdet. Der er ikke mange, der i dag sætter spørgsmålstegn ved, om fiskerikontrol bør bedrives eller ej. Dette skyldes både en general 'normalisering' af kontrol og givetvis også en stigende miljøbevidsthed i samfundet. Imidlertid var selve spørgsmålet, om

man skulle kontrollere eller ej, meget kontroversielt dengang og indtil midt i 1990'erne. Fiskerne kæmpede for et frit erhverv, hvilket for dem var ensbetydende med modstand mod EU og mod regulering af erhvervet.

Fiskernes modstand blev ofte støttet af de skiftende fiskeriministre, hvilket afspejlede sig i måden, hvorpå kontrol blev praktiseret. F.eks. opererede fiskeriinspektionen visse steder med såkaldte 'knaldelister', som var lister, der organiserede, at fiskerne blev kontrolleret og fik bøder efter tur. Systematikken var baseret på, at alle alligevel fiskede ulovligt. Listerne var ikke i direkte modstrid med fiskeriinspektørernes opgave, men var udtryk for en kreativ måde at håndtere urimelige regler på. Når det ikke kunne lade sig gøre for nogen at leve op til reglerne, måtte man behandle alle 'ens', dvs. lige godt/dårligt.

Listerne kan ses som modstand mod overstatslig indgriben, men måske mere rammende, som en kritik af systemet. Krikken er udført 'indefra', men rejser samtidig spørgsmålet om, hvorvidt opdelingen mellem indefra og udenfor her giver mening. De, der udførte kritikken var en del af systemet, de var både kritikere og kritikens mål.

Under sit feltarbejde på *Vestkysten*, et af de på dette tidspunkt fire danske fiskeriinspektionsskibe med base i Thyborøn, stødte Gad jævnlige på kritik af den fiskerikontrol, som hans informanter, fiskeriinspektørerne, havde til opgave at udføre. Det var slående, hvor ofte informanterne revsede de regler og love, som det var deres arbejde at håndhæve. Det betød ikke, at de altid var imod kontrol som sådan, og de syntes heller ikke at (ønske at) håndtere reglerne kreativt i samme omfang som tidligere (som i ovenstående eksempel med knaldelisterne).¹ Fiskeriinspektørerne var med andre ord kritiske over for deres egen praksis, uden at det tilsyneladende gik ud over deres engagement i rent faktisk at udføre arbejdet som kontrollanter.

Dette 'dobbelte bogholderi' illustreres her ved en udtalelse fra en fiskeriinspektør i et dokumentarprogram på TV2 om livet på *Vestkysten*

1 Dog fx var de meget kritiske over for det at skulle tjekke hele lastrummet på de fiskerifartøjer, som de inspicerede, fordi dette kunne tage en hel dag, og dermed også en hel arbejdsdag fra fiskerne. Selvom de i princippet burde gøre det, hvis der var en mistanke om snyd. Så regler bliver selvfølgelig stadig fortolket og bøjet og determinerer ikke praksis, men er en ressource deri.

med det sigende navn *Havstrømer*. I programmet problematiserer en fiskerikontrollør kontrollen ved at pege på, hvordan den simpelthen er i modstrid med hans eget væsen: "Det strider mod min natur at kontrollere andre", siger han (TV2 1995). Holdningen til kontrol som 'unaturlig' kom til udtryk i mange samtaler med inspektørerne. Ikke desto mindre bestræbte de sig på at udføre kontrollen ordentligt, effektivt og præcist med henblik på at forhindre lovovertrædelser. Deres arbejde indebar at optræde som bureaukrater og sætte grænser for fiskernes gøren og laden. Paradokset var, at både fiskere og kontrollanter med deres livsform udlevede et ideal om frihed til søs i deres liv som sømænd. Mange af fiskeriinspektørerne havde selv været fiskere, og idealet kom også til udtryk i det, at stort set alle ejede en fritidsbåd. Dertil kom, at fiskeriinspektørerne var og stadig er en del af den danske redningstjeneste. Selvom havet de sidste 20 år er blevet et sikrere sted at opholde sig, og redningsarbejdet derfor fylder mindre rent tidsmæssigt, styrker redningsarbejdet deres selvforståelse som sømænd. En umiddelbar tolkning af denne situation kunne være, at fiskeriinspektørerne handler ud fra en følelse af ambivalens. De er både bureaukrater og sømænd; de både vil og vil ikke kontrollere fiskerne. Det medfører, at de kontrollerer, men samtidig stiller sig kritisk an over for kontrollen ved de lejligheder, hvor de finder anledning til at reflektere over egen praksis.

Forskellige identiteter går ikke altid op i en højere enhed. Fiskerikontrollørers identiteter som embedsmænd og sømænd er betingende, nødvendige, men usammensmeltelige, uden at det dermed leder til personlighedsspaltning. Deres situation minder, kunne man sige, om tolderens i Romerriget. Romerne udvalgte lokale rigmænd i erobrede områder til at inddrive skatter. Tolderen er den, som tidligere er et anset medlem af fællesskabet, men som ved magthaverens tvang bliver magthaverens agent med deraf følgende social deroute – uanset om vedkommende ønsker positionen som tolder og drager visse fordele af denne rolle eller ej. Fiskerikontrollører er på sammenlignelig vis både en del af en sømandskultur og forvaltere af statslig kontrol og indgriben.

For os at se var kritikken, de udøvede, en måde at håndtere, at de befinder sig i en situation, hvor de selv er underlagt forvaltning, men også selv deltager i en forvaltning af andres frihedsgrader. I dette perspektiv kan den kritik, vi finder blandt fiskerikontrollørerne, ikke ses som et udtryk for,

at inspektørerne 'i virkeligheden' er del af en lokal sømandskultur. På den anden side kan den heller ikke forstås som konsekvensen af inspektørernes skepsis over for det bureaukrati, de arbejder for og udøver. Kritikken fremkommer derimod, når forskellige sameksisterende og kun delvist kompatible identiteter og praksisser brydes med hinanden.

NORDISK FOLKECENTER FOR VEDVARENDE ENERGI – ET KRITISK FOREHAVENDE

Kører man i bil til Nordisk Folkecenter for Vedvarende Energi, er man ikke i tvivl om, hvornår man er ankommet. Frem af det flade, forblæste vestjyske landskab dukker energiproducerende konstruktioner i uvante former op, lavenergihuse skiller sig ud fra de omkringliggende gårde, og håndmalede skilte angiver retningen til forskellige udstillingsområder. Folkecentret har i årevis fungeret som samlingssted for mennesker, der interesserer sig for energi og grøn omstilling.

Siden stiftelsen i 1974 har centrets formål været at fremme oplysning og formidling i forbindelse med vedvarende energi med særligt fokus på tekniske løsninger med potentiale for at skabe beskæftigelse i håndværksvirksomheder og industri. Således tester Folkecenteret grønne løsninger, men stedet ønsker også at demonstrere, at en grøn omstilling i samfundet er muligt i bred forstand, og således foregår der både forsøg med energi, grønt byggeri, grøn spildevandsrensning og udvikling af prototyper.

Folkecenteret har i 2016 fået lovning på en årlig bevilling på en million kroner i tre år, men har siden 2002 ofte haft svært ved at skaffe finansiel støtte til teknologiudvikling, tests og demonstration. Folkecenteret modtog op gennem 1980'erne og 1990'erne både mange bevillinger og besøgende fra hele verden, men i 2002 lukkede regeringen ned for støtten.

Journalist Jørn Rubys portrætbog om forstander Preben Maegård hedder 'I Vedvarende Modvind' og beskriver blandt andet de forandringer, der skete, efter støtten blev fjernet.

Siden Fogh-regeringen fjernede de offentlige bevillinger til centret i 2002, har stedet ligget i dvale. Med dags varsel blev det økonomiske tæppe revet væk, 16 ud af 18 forskere blev fyret og store udviklingsprojekter sat i stå": (Ruby 7).

Mens Folkecentret blev støttet af offentlige midler, var kritikken rettet mod den etablerede energiinfrastruktur, og kritikken udførtes gennem udvikling af teknologiske alternativer. Prototyperne skulle sætte main-streampolitikken i perspektiv. Kritikken var praktisk funderet og rettet mod at kunne tilbyde et alternativ til det bestående. Vindmøllerne skulle lave strøm, og spildevandsanlægget skulle kunne rense vand og udnytte næringsstoffer i vandet. Tingene skulle virke.

Tiden efter 2002 umuliggjorde denne form for kritik, da der ikke længere var ressourcer til at fremvise alternativer, men netop følelsen af at være i modvind gav anledning til en ny form for kritisk praksis. Folkecentrets arbejde kom nu til at handle om at dokumentere, det, der allerede var lavet, formidle viden, og skabe relationer til nye typer aktører, fx i Østeuropa og Afrika. Via støttemidler fra Danida udviklede centret sig til at være et sted, hvor udenlandske praktikanter og internationale gæster kunne få praktisk viden om vedvarende energi, som de kunne oversætte ind i de kontekster, de befandt sig i til daglig.

Med nedskæringerne i 2002 opstod der således nye former for kritisk engagement. Fremfor primært at udøve kritik gennem udvikling af tekniske prototyper, er betingelsen for kritik nu netværksbaseret. Hvor systemkritikken var rettet mod at påvise svaghederne i det energiproducerende system og mod at demonstrere, at lokalt ejerskab i de energiproducerende systemer er vigtigt, var netværksaktiviteterne en type kritik, der skulle demonstrere fordelene ved sammenhold mellem græsrodde på tværs af kulturelle og geografiske forskelle. Kritikken efter 2002 var i højere grad end tidligere en demonstration af forskellen mellem netværksorganisationer og *big business*. Denne grænse har dog aldrig ligget fast, da Folkecentret i flere tilfælde har været drivkraft i og skabt opbakning til teknologiske udviklingsprojekter, der senere er blevet videreudviklet kommercielt.

I forhold til vores interesse i kritik er det bemærkelsesværdigt, hvordan Folkecentret, ganske som fiskeriinspektørerne, baserer deres praksis på kritik af 'systemet' samtidig med, at organisationen er afhængig af og ønsker en nær relation til samme system. Denne 'nærhed' er ikke at forstå som en geografisk nærhed eller identifikation, men som en afgørende afstand, der både tillader Folkecentret at tage afstand fra 'systemet' og bidrage til grøn innovation, der kan fungere inden for samme system.

DET INFRAKRITISKE BLIK

Baseret på etnografiske studier af Jukagir-folket i Sibirien tilbyder antropolog Rane Willerslev et perspektiv på spørgsmålet om, hvad den rette afstand er for en relation, der er kritisk, dvs. afgørende (Willerslev). Han beskriver, hvordan en sådan relation etableres mellem byttedyr og jæger, så jagten kan afsluttes. For Jukagir-folket er jagten en måde at opretholde en vis balance i verden, og en succesfuld afslutning på jagten er afgørende for opretholdelse af kosmologien.

Under jagten forsøger jægeren at efterligne dyret med henblik på at finde den rette nærhed/afstand mellem dem. Imitationen må ikke fuldstændig udradere forskellen mellem elg og jæger, men jægeren skal dog kunne imitere dyret tilstrækkeligt; til, at byttet genkender jægeren som elg. Det kritiske øjeblik er det øjeblik, hvor jæger og bytte mødes i en gensidig efterligning, og hvor det afgøres, om byttet vil flygte, angribe eller overgive sig til jægeren (Willerslev 12).

Den rette, eller kritiske, afstand mellem jæger og bytte er da ifølge Willerslev baseret på et infra-perspektiv, som er evnen til samtidig at se byttet, som et menneske ser det, og sig selv, som elgen ser mennesket. Willerslev påpeger, at for at se tydeligt, må man have tingene på afstand. Omvendt ser man ingenting tydeligt, hvis man er for tæt på. Afstand og nærhed er ikke hinandens modsætninger (Willerslev 26).

Tænker man på synet, udelukker afstand og nærhed ikke hinanden gensidigt, men er indbefattet i hinanden. Som Merleau-Ponty siger, er de snarere sammenfaldende. (Willerslev 26, vores oversættelse).

I relation til nærværende argument om kritik bidrager Willerslevs pointer til at understrege et alternativ til kritikken, der kommer udefra. Vi foreslår at se kritik som en vej ind i analyser af hverdagens eksperimenter med professionelle identiteter og organisationers formål og grænser til instanser, der har andre formål. I vores eksempler etableres og forhandles relationerne mellem informanterne og deres omgivelser. I eksemplerne fra *Vestkysten* og Folkecentret er der en vis usikkerhed til stede vedrørende organisationens formål og fremtidige virke. Denne situation medvirker til at generere kritikken og de organisatoriske forhold, vi har beskrevet.

I begge eksempler er kritikeren en integreret del af det, der kritiseres. I eksemplet fra Vestkysten søger kontrollanterne at finde afgørende forskelle og den rette afstand mellem forskellige dele af deres professionelle identitet. På Folkecentret indgår medarbejderne og de frivillige i refleksion over centrets formål og grænserne for organisationens autonomi. Det, der finder sted kan i begge tilfælde, begrebsliggøres som 'proksimering', som er den praksis, der finder sted, når man eksperimenterer med den rette afstand mellem elementer, der ellers opfattes som uforenelige. Proksimering er en form for kritisk praksis baseret på forhandling og pragmatiske transformationer af identiteter og positioner i en organisation.

Hvad betyder dette perspektiv for spørgsmål vedrørende forskerens kritiske praksis? Det betyder efter vores opfattelse to ting. For det første at muligheden for at udøve kritik ikke ensidigt ligger hos forskeren, og for det andet at forskerens egen proksimering, dvs. eksperimenter med den rette afstand til forskningsgenstanden, bør beskrives og indgå i analysen. Et eksempel herpå er vores sammenstilling af eksempler fra forskellige organisatoriske sammenhænge analyseret med henblik på at opnå nye indsigter i, hvad kritik er for dem og kan være i samfundsforskningen.

Her kunne man indvende, at præcis de forskere, der observerer praksis, opbygger cases og udpeger hvilke dele af den studerede praksis, der kan klassificeres som 'kritisk', netop har bestemt, hvilke elementer, der skal medtages i analysen. Til denne indvending vil vi svare, at eftersom al praksis rummer elementer af kritik, bør den kritiske forskning forsøge at bemærke de eksperimenter i proksimering, den allerede indgår i. At gøre det vil markere en afgørende forskel til kritik, som søger at afsløre samfundets normative fundament. Det infra-kritiske blik har i stedet til hensigt at forstå kritikens mangfoldige praksis og udfordre egne analytiske rutiner (Winthereik 24).

Tænk vi med Latour og Haraway afgøres spørgsmålet om, hvorvidt en praksis er kritisk eller ej af, om det rette forhold mellem kritikeren og genstanden for kritik er etableret. I de to tilfælde, vi har beskrevet, er kritikken et infra-refleksivt forhold. Det er sandt, at kritikken mobiliseres på grund af ændringer i ydre forhold, men kritikken selv etableres gennem en relation mellem elementer, der allerede er til stede i praksis. Kritikken opstår således i et spændingsfelt mellem inkompatible dele, der ikke desto

mindre indgår i en relation, fx i forbindelse med; at kontrollanterne oplever ambivalens, eller at Folkecentrets økonomiske relation til 'systemet' ændres markant.

KONKLUSION

Ifølge Latour støder den kritik, der placerer sig uden for det, der kritiseres på 'utopiens begrænsninger'. Den kritik, der kommer indefra, har ikke dette problem, da den ikke nærer noget håb om én bedre verden (Latour, "Critical Distance or Critical Proximity?" 475), kun om at skabe relativt mere beboelige verdener (Haraway). Men hvis den kritik, der kommer udefra, stræber mod en bedre verden, hvad stræber infrakritikken som sådan mere præcist imod? Hvad håber den på?

Det infrakritiske blik kan identificere situationer, hvor det praktiske og handlende bindes sammen med det reflekterende og abstrakte. Ligeledes viser infrakritikken, at forskeres kritiske praksis ikke er væsensforskellig fra de mennesker, hvis praksis vi studerer eller på andre måder interagerer med. Dermed bliver det muligt at identificere mangfoldige kritiske relationer, der udfolder sig 'lateralt'. Dermed åbnes feltet for et væld af dynamiske re-konfigurationer mellem aktører, hvis kritiske praksis er sammenlignelig, men dog forskellig i sit udtryk og indhold. Der åbnes for at diskutere, hvad der udgør en (kritisk) handling og en (abstrakt) refleksion som et empirisk spørgsmål. Spørgsmålet om, hvad der står udenfor (meta), og hvad der er indenfor (infra), bliver en del af selve det analytiske objekt. Videnskabsfilosoffen Helen Verran udtrykker forskellen mellem meta- og infrakritik således:

Metakritik føles naturlig og bekvem, mens infrakritik føles klodset, udfordrende og ustabil. Ikke desto mindre kan den være generativ: Den bortforklarer ikke problemer [...], men skaber plads for argumenter fra et retfærdighedsperspektiv, både for og imod partikulære interventioner i kulturelle praksisser og videnspraksisser. (Verran 530, vores oversættelse).

Helen Verran påpeger, at den, der indtager en infrakritisk position, ofte må betale en høj pris derfor. Indtages en fjern og dømmende position, belønnes kritikeren med en uangribelig identitet. Infrakritikerens identitet opløses

og bliver en del af den praksis, der står på mål for kritik. Påtager man sig en infrakritisk position, søger man den rette afstand til sit forskningsobjekt, forstået som at man søger at etablere en relation til objektet, der er afgørende. Der hvor friktion kan opstå. Konkret betyder det, at forskeren tvinges til at acceptere, at vores empiriske og teoretiske basis allerede og altid er flertydig og kompleks. I eksemplet med kontrollanterne viste vi, at de delte identiteten som sømænd med fiskerne. Imidlertid kunne vi ikke argumentere for, at sømandsidentiteten forenede fiskere og fiskerikontrollører i en lykkelig familie i en kritik *imod staten*. Langtfra. Fiskerikontrollørerne kontrollerede og så dette som helt og aldeles nødvendigt og værdifuldt, fordi det havde til hensigt at sikre fremtiden for både miljø og fiskerierhverv. "Således at vores børn også kan få fisk til aftensmad". Det var dem som regel også magtpåliggende at udøve *god kontrol*, det vil sige, at når man går om bord og inspicerer et skib, så skal det ske i respekt for, at dette skib er den kontrolleredes andet hjem.

Mens fiskeriinspektørernes kritiske position synes at vokse ud af friktion mellem forskellige selvforståelser, fandt Folkecenterets kritik af 'systemet' sted på baggrund af en konstant tilpasning af aktiviteter før og efter 2002. Refleksionerne på Folkecenteret efter 2002 handler ikke om, at centret skal være noget andet end det var, da de tekniske demonstrationer var omdrejningspunktet for centrets praksis. Men forstanderparret og de frivillige oplever, at det er tvingende nødvendigt, men også særdeles udfordrende at finde alternativer til et fokus på udvikling af prototyper. Fortællingen om tiden før 2002 bliver drivende for mobiliseringen af nye former for kritisk design med henblik for at demonstrere alternativer til den nuværende energi-infrastruktur.

Vores analyse på tværs af de to cases viser tilsvarende, at begrebet om infrakritik åbner visse nye muligheder. Vi er som forskere ikke begrænsede til enten at studere det universelle eller bestemte situationer og praksisser. Tværtimod kan former for kritik rejse mellem forskellige praksisser. At få greb om kritikens forskelligheder ud fra begrebet om infrakritik er i denne forstand også et spørgsmål om, hvorvidt og hvordan sammenligning på tværs af praksisser finder sted. Det er netop gennem kontraster og overlap mellem former for kritik, at kritikens mange former vil fremtræde. Det, vi stædigt afviser her, er muligheden for, at denne type generalisering kan

og bør udvikles til en totalitær teori om kritikens væsen (totalitær i den forstand, at den kan udgøre et uangribeligt fundament for andre kritiske studier og studier af kritik). Kritisk forskning hviler da i stedet på arbejdet med at bringe empirisk materiale ind i en sammenhæng, der genererer netop den afgørende relation, der er nødvendig for at materialet har udsigelseskraft. Dermed åbnes der for muligheden af at forstå aktører som mere og andet end afgrænsede helheder med (kritiske) intentioner. I stedet fremstår 'praktikere' og 'forskere' som delvist stabiliserede enheder, hvis kritiske praksis er en distribueret effekt snarere end et resultat af en målrettet intervention.

Forskere har ikke patent på at bedrive kritik, og kritik er indlejret i praksis, allerede før vi møder op med forskningsblikket, som også allerede er *diffracted*, for nu at vende tilbage til Haraways begreb. Vi, såvel som vores informanter, lever med særlige betingelser, som man kan forholde sig kritisk til. Alle har det tilfælles, at vi begynder midt i moradset med eksperimenter, der vedrører etablering af den rette afstand til kritikens genstand. En metaposition, som ignorerer dette forhold, besværliggør da blot det nødvendige arbejde, der ligger i at etablere den rette spænding mellem kritiker og genstanden for kritik.

TAK

Tak til fiskeriinspektørerne på *Vestkysten* og for diskussion af begrebet toldersyndrom til Povl Gad. Tak til Preben Maegaard og Jane Kruse på Nordisk Folkecenter for Vedvarende Energi for at stille op til besøg, samtaler og interviews og for at dele ud af historisk kildemateriale. Tak til Louise Torntoft Jensen for uvurderlig forskningsassistance og til redaktørerne og *reviewers* af særnummeret for forskellige former for kritik. De Frie Forskningsråd – Samfund og Erhverv har støttet Winthereiks feltarbejde gennem projektet *Marine Renewable Energy as Alien* (projekt ID. 0602-02551B).

Christopher Gad er lektor ved IT-Universitetet i København. Han er formand for den danske forening for videnskabs- og teknologistudier (DASTS) samt leder af kandidatuddannelsen i Digital Innovation og Management. Han har publiceret i en række danske og internationale tidsskrifter særligt med fokus på udfordringer ved analyse og begrebsliggørelse af teknologi, organisation og praksis og senest om 'laterale begreber' i *Engaging Science, Technology and Society*.

Brit Ross Winthereik er lektor ved IT-Universitetet i København. Hun har udgivet *Monitoring Movements in Development Aid: Recursive Partnerships and Infrastructures* sammen med Casper Bruun Jensen (MIT Press, 2007), og arbejder i grænsfeltet mellem videnskabs- og teknologistudier, innovations- og organisationsstudier og antropologi. Fra 2017 leder af det Velux-sponsorerede forskningsprojekt 'Data as Relation: Governance in the age of big data'.

INFRA CRITIQUE AND PROXIMITY

On Assuming the Right Distance

In this paper, we compare critical practices on the Danish fishery inspection ship *The West Coast* to such practices at the Nordic Folk Center for Renewable Energy. These cases are the ingredients for examining the role of critique in organizational experimentation and research. Taking our point of departure in a notion of critique as finding the right proximity introduced by Bruno Latour and Donna Haraway, we discuss alternatives to critique as based on a position detached from the object of critique. Our analysis shows that critique is immanent to the practices we study and already to some extent conceptualized by the practitioners. To further problematize the already ongoing critical engagements in the organizations we study, we relate our ethnographic descriptions to work done on *infra critique* (Verran, Willerslev). In conclusion, the relation between the notion of critique as *infra-critic* and scholarly critical practices is commented on. We find proximation to be a useful concept as an *infra critical* description of ongoing experimentation with professional identities and organizational boundaries.

KEYWORDS

- EN: Infra critique, fisheries inspection, sustainable energy, ethnography, science and technology studies (STS)
DK: Infrakritik, fiskerikontrol, vedvarende energi, etnografi, videnskabs- og teknologistudier (STS)

LITTERATUR

Blok, Anders. "Fransk Pragmatisk Sociologi. Boltanski, Thévenot, Latour". *Klassisk og Moderne Samfundsteori*. Red. H. Andersen og L. B. Kaspersen. København: Hans Reitzel, 2013. 529-550.

- Bowker, Geoffrey C., Stefan Timmermans, Adele E. Clarke og Ellen Balka. *Boundary Objects and Beyond: Working with Leigh Star*. Cambridge MA og London: MIT Press, 2015.
- Gad, Christopher "A Postplural Attitude." *NatureCulture* 2 (2014): 50-79.
<http://natureculture.sakura.ne.jp/wp/wp-content/uploads/2015/09/PDF-natureculture-02-05-a-post-plural-attitude.pdf>
- Gad, Christopher og Casper Bruun. "Lateral Concepts." *Engaging Science, Technology, and Society* 2 (2016): 3-12. <http://estsjournal.org/article/view/77>
- Haraway, Donna. *Modest_Witness@Second_Millennium.FemaleMan@_Meets_OncoMouse™ - Feminism and Technoscience*. New York: Routledge, 1997.
- "Havstrømer". TV2. Tv-dokumentar: 35 min., 1995.
- Jøhncke, Steffen. "I den gode sags tjeneste? Om antropologi, stofbrugere og lodrette forbindelser". *Tidsskriftet Antropologi* 45 (2003): 29-47.
- Knudsen, Morten. "Teoriens praktiske væsen". *Social Kritik* 26 (2014): 40-48.
- Latour, Bruno. "Why has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern". *Critical Inquiry* 30 2 (2004): 225-248. <http://www.transtechresearch.net/wp-content/uploads/2015/05/Latour-Why-Has-Critique.pdf>
- Latour, Bruno. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-network-theory*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Latour, Bruno. "An Attempt at a 'Compositionist Manifesto'". *New Literary History* 41 3 (2010): 471-490. <http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/120-NLH-finalpdf.pdf>
- Latour, Bruno. "Critical Distance or Critical Proximity?". Dialogue prepared for a volume in honor of Donna Haraway edited by Sharon Ghamari
<http://www.bruno-latour.fr/sites/default/files/P-113-HARAWAY.pdf>.
- Ruby, Jørn U. I *Vedvarende Modvind: Et portræt af omstillingens pioner, Preben Maegård*. Forlaget Hovedland, 2007.
- Strathern, Marilyn. *Partial Connections - Updated Edition*. Walnut Creek, CA: AltaMira Press, 2004.
- Verran, Helen. "Working with those who think otherwise", *Common Knowledge* 20 (2014): 527-539. https://www.researchgate.net/publication/286243771_Working_with_those_who_think_otherwise
- Willerslev, Rane. "To have the World at a Distance: Reconsidering the Significance of Vision for Social Anthropology". *Skilled Vision: Between Apprenticeship and Standards*. Red. C. Grasseni, EASA (2007). 23-46.
- Winthereik, Brit Ross. "Den Ontologiske Vending i Science and Technology Studies: Kritiske Potentialer og Praktiske Implikationer", *Encounters* 7 (2015): 1-31. <http://www.dasts.dk/wp-content/uploads/2008/11/Brit-Ross-Winthereik-2015-Den-Ontologiske-Vending1.pdf>
- Winthereik, Brit Ross og Casper Bruun (under udgivelse), "Experiments in Optimization: Post-Critical Perspectives on Monitoring and Evaluation", *Journal of Cultural Economy*.
- Wynne, Brian "Misunderstood Misunderstanding: Social Identities and Public Uptake of Science" *Public Understanding of Science* 1 (1992): 281-304. <https://www.semanticscholar.org/paper/Misunderstood-Misunderstanding-Social-Identities-Wynne/103175c55d153f4aae01d595721572e2cb32b782/pdf>